Жіноча доля в сучасній німецькій літературі.

В людських відносинах є кілька кардинальних пунктів, що дають міру культурности певної суспільности: ушановане до независимости чужих думок і вірувань, умінє солїдаризувати ся для осягненя загальних цїлий, терпимість пануючої більшости до критики меньшости і навпаки готовість меньшости підлягти авторітету, не відрікаючись від стремлїня прихилити його на свій бік. До числа таких дрібних камінців конечне мусять належати без сумнїву ті чи иньші відносини між полами.

Ми маємо на гадцї не повне розвязанє жіночого питаня, зовсїм згоджуючи ся з Авґустом Бебелем, що воно входить яко спільна частина в загальне социяльне питанє і не може бути розвязане независимо від него. На сей раз нас інтересує не економічна і правна жіноча еманципация, а положенє жінки супроти мужчини в умовах сучасного побутового устрою, безпосереднє взаїмне почутє, що фактично реґулює спільне житє обох половин людського роду.

Умовий рівень суспільности може часом осягнути завидну для иньших висоту, форми полїтичного житя можуть бути як найбільше поступові, та коли при сїм женщина не відчуває потреби настоювати на своїм рівнім з мужчинами достоїнстві, коли між остатнїми не можна здибати иньших відносин до женщин, опріч іронїчної погорди, як до низшої раси, або грубої прояви кулачного права, то культурність такої суспільности ще не змила з себе брудної плями невільництва. В найбільше передових краях Европи сей бік житя, як відомо, найменьше увільнив ся від спадщини темних епох минувшого. Правда, з теоретичного боку вже рідко хто від-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-14 17:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469458
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

важує ся боронити право власности бородатих людий над безбородими. Фільософія Ніцше про законність рабства женщин находить собі мало явних прихильників, але річ не в фільософії, а в тім майже інстинктовім почутю висшости, що виявляє ся часом навіть у найбільш гуманних і поступових мужчин при здибаню з найменьшими проблисками жіночої ініциятиви.

Яка суперечність в отсьому питаню істнує між теориєю, і практикою, ліпше всього видно з порівнаня ролї женщини в дійсности і в літературі. Не будемо заглубляти ся в віддалені епохи історії, лишимо на боці лицемірний культ дами в рицарській поезиї і обмежимо ся лише нашим столїтєм. В протягу його, правда, було кілька женщин, що потрафили побороти в собі і в своїм окруженю пересуди патриярхальної родини і поміряти ся здібностями з найвизначнїйшими сучасниками. Клясичні імена панї Сталь, Жорж Занд, Софія Ковалевська, скілька великих артисток, як Малїбран, Рашель, викликали до себе иньші відносини, як без'іменна маса сучасниць. За то ся маса без скарги мирилась з тими умовами істнованя, що зовсїм не давали їй змоги проявити свою індивідуальність, не кажучи вже про яку-будь участь у окружаючім житю. І се як раз у ту пору, коли в цїлій Европі відбував ся голосний рух увільненя індивідуальности (мужеської) від ріжнородних пут унаслїджених від старого режіму.

В літературі женщина грала ролю самовладної владичиці серць і долї, доброго ґенія або демона, котрому можливо або розбити житє найбільшого героя, або ущасливити його прихильною усьмішкою. Як мало похоже було, наприклад, положенє героїни Ернанї, Донни Соль, в руках котрої було щастє короля, і за котру без скарги гинули шляхетні ґранди Іспанії, і смирної жінки автора сеї драми, панї Гюґо, що марою родинного добробуту мусїла прикривати дрібні вибрики свого великого мужа.

Коли нарештї европейська суспільність утомила ся від вихрових романтичних пристрастий, коли література стала приноровляти ся до спокійних привичок середнього буржуа, що шукав у нїй мирної розривки, любив у романах і драмах щасливі закінченя, характер жіночих фіґур у книжках троха міняє ся, хоча все ще мало пригадує сумну прозу дійсности „Жіночий ідеал пізнїйшої романтики, говорить один талановитий нїмецький критик*), мав

*) Ola Hanson, Das junge Skandinavien. Dresden, Leipzig. 1891 ст. 114.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-14 17:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469458
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

подвійне лице Януса. Одно лице належало женщині до шлюбу друге женщині по шлюбі. Молода дівчина була рожею, метеликом, мадонною, з очима повними небесної пустоти, з личком кольору молока з суницями, з душею переповненою на пів невинністю ягнятка, на пів ґімназияльною поезиєю. Замужня жінка була „ґеніем домашнього огнища“ з білим фартухом і звязкою ключів, вона родила на сьвіт дітий і плела панчохи. Яким робом перша обертала ся в другу, зіставалось у тумані...“ Такий ідеал переповняє й тепер ті німецькі книжки, що можна подибати в високоморальних родинних домах, для того, що невільно-ж дати в руки дівчині або навіть молодій жінці Ґедду Ґаблер (Ібзена), Кінець Содоми (Судермана) або Les demivierges (Марселя Прево): для них видають ся специяльні журнали „Quellwasser für's deutsche Haus“ і иньші в сім роді. Та ось уже пятнайцять років німецька література, гідна сего імени, пишеть ся не для високоморальних міщанських родин, а для широко осьвіченого читача, контінґенг котрого прудко росте, а по части для інтеліґентної демократиї. Тепер уже ми можемо надіяти ся, що книжка без прикрас малює дійсні відносини людий. Найцікавше всего позирнути, як дивлять ся на женщину, на родину ті люди, що становлять сіль землї, що стоять у переднїх рядах духового і суспільного руху. Найновійша література знайомить нас з кількома такими чільними людьми.

Перш усего приходить на гадку Альфред Льот із першої драми Гауптмана (Перед сходом сонця). Се носитель нового сьвітогляду; свої суспільні ідеї він будує на принципі справедливости і остро критикує істнуючі тепер форми житя. Він здибає дівчину, що душить ся в смердючій атмосфері віпсутого окруженя відважує ся вирвати її з сих гнилих обставин. Дівчина з великою радістю слухає його реформаторські проповіди і не оглядаючись хоче покинути все, щоби слідкувати за своїм спасителем. Та раптом Льот довідує ся, що його вибрана походить із родини, в котрій деякі члени заражені дідичним алькоголїзмом. Його реальні переконаня, в дусї Турґенївського героя Базарова, не позволяють йому розплоджувати племя калїк, і він подає ся на втеки покинувши дівчину на ласцї всїх темних сил, що її стережуть. Йому і на хвилю не прийшло до голови, що ся нещасна може доступити якої будь иньшої ролї в житю крім ролї щасливої жінки і матери, що її ум і психіка бажали сьвітла і свободи о стільки-ж, о скільки ся пристрасна натура потребувала любови. Очевидно

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-14 17:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469458
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

і сей социяліст-приятель, що вважає себе незалежним мислителем, в цілій силї заховав традицийний міщанський погляд, що одиноке покликане женщини — спальня, дитинячий покій і кухня. Раз ся арена для неї замкнена, то вона тратить право на людське істноване.

Драматична форма самим своїм характером робить трудности розвязаню питаня, о скільки автор поділяє думки свого героя. Многі критики бажали бачити в Альфреді Льоті носителя переконань самого Гауптмана. Одначе деякі риси самої драми, а особливо пізнїйші твори талановитого нїмецького письменника, без сумнїву доказують, що на него не можна переносити характеристику його мало симпатичного героя. Зовсїм иньші відносини автора до лїтературного типу бачимо в романї Jesus und Judas Фелікса Голендера, знаного в социяль-демократичній пресї белетриста. Роман сей, в свій час друкований на сторонах журнала Neue Zeit, викликував, оповідають, глубоке вражінє в певних верствах читачів. Ми однак не бачимо в сьому творі нїяких значних артистичних прикмет, хотяй і змальована в нїм сфера (інтелїґентні елементи пруської социяль-демократиї) і сама фабула без сумнїву мають деякий інтерес. Та на сей раз нас занимає не артистичний бік романа Голендера, а лиш ті епізоди, що дотикають порушеного нами предмету. Герой належить до ненадто численної в Прусах ґрупи академіків, що живо інтересують ся социяльними питанями, входять у тїсне сполученє з демократичними верствами народу і діяльно приготовлюють ся в свій час вступити до рядів борців за добро робучих мас. По думцї автора сей молодець має бути талановитим, осьвіченим, красномовним і щиро відданим своїм переконаням. Одним словом, усе віщує йому в будучім ролю проводиря. В своїй академічній „фільософічній громадї“ він уже й тепер займає першорядне місце, а коли йому трафить ся бувати в якій небудь демократичній пивярнї, його „огнисті“ (на наш погляд трошка шабльонові) промови викликують радісний ентузиязм слухачів. Трук (таке імя героя) наймає кімнаточку в родинї пяничкиремісника, репрезентанта так названого Lumpen-пролетарията. В родинї підростають дві доньки, що дають матери великі надії на поліпшенє в будучім материяльного положеня родини. Молодша сестра, майже ще дївчинка, дає повну підставу для таких надій: з дитячих лїт вона проявляє всї склонности і якости, потрібні для столичного базару. Між иньшими вона всїми силами

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-14 17:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469458
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

старає ся спокусити жильця, що дуже їй подобав ся. Трук, що так богато ораторствує про фатальні социяльні умови, на сей раз не тільки не проявляє гуманного погляду на жертви сих умов, а навіть з незрозумілою при його сьвітогляді нечемністю відзиваєть ся на покуси дівчинки на його безпорочну моральність. По кількох енерґічних штурмах з її боку він в кінці забуває свої високі теориї, хапає її просто за волосє і застосовує до неї ті караючі способи, яких можна надіяти ся хиба від пяного майстра, що не має жадної звязи з високими ідеями.

Старша сестра, в протилежність молодшій, усіми силами противить ся окружуючим її зіпсутим впливам і ненаситно ловить просьвітні поученя Трука, на котрі він не скупий. Діло кінчить ся, розуміє ся, взаїмними симпатиями і молода дівчина з самовідреченєм слідує за своїм любчиком і учителем, коли він через непорозумінє запідозрений своєю партиєю в зраді, був змушений вести жебрацьке істнованє. Яку гідну жалости ролю звиклої міщанської ґаздині, але без кухні, приходить ся їй провадити! Коли вона своєю невільничою любовю бажає підтримати його ослаблену бадьорість духа і облекшити його моральні терпіня, він заледви скине оком на її запобіганя, а коли вона занадто близько підходить до него зі своїм співчутєм, він просто і неделікатно відтручує від себе нещасну вагітну женщину. Вона терпить і се, вважаючи, розуміє ся, сьвятим обовязком женщини все зносити від свого повелителя. Се й зрозуміло у нерозвиненої доньки міщанської родини. Для чогож і Трук уважає такий порядок натуральним? Для чого тяжкі, фізичні і моральні терпіня близької йому женщини здають ся йому нестільки високими, щоби можна було ставити їх рядом з його „ідеальними“ терпінями?

Коли житє справді дає материял до подібних з'ображень, то письменник, розумієть ся, має повне право включити їх до свого твору. Та найцікавше всього те, що сього разу автор романа держить себе супроти представлених їм картин зовсім не як об'єктивний побутовий маляр. Він цілком симпатизує зі своїм героєм. Трук в його очах позитивний тип, мученик за правду, лицар суспільної ідеї, і коли не всї його поступки безумовно добрі, то йому не можна покласти се в провину: терпіня, що він переживає, не позволяють йому обдумувати гаразд свої поступки. Таким робом можна належати до якої хоч поступової партиї, можна бути завзятим ворогом істнуючого суспільного устрою, можна навіть

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-14 17:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469458
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

жертвувати свої материяльні інтереси в боротьбі за свої високі принципи і лишити ся при сім невільником культурних понять, унаслїджених властиво від сего устрою, проти котрого вимірена боротьба. Далеко ще женщинї до здобутя собі відповідного її вартости положеня, коли навіть самі реформатори суспільности по своїм поглядам на женщину і родинні норови стоять на одному рівнї з міщанством. Дійсні факти потверджують се що до Німеччини. Народня осьвіта низша і висша, робітницькі закони, ґарантиї особистої свободи і иньші риси суспільного побуту стоять у сім краю на такім високім рівнї, котрому може лиш завидувати який хочете иньший европейський народ; а тимчасом жіночий рух у ньому тільки що пускає кільця і не продер ся в усякім разї до глубини суспільности. Правда, остатнїми роками він дуже ожив і осягнув деякі результати, але в загальнім ходї житя він відограє невизначну ролю в порівнаню з Анґлїєю або Скандинавією, не кажучи, розуміє ся, про Америку. Характерно, що той самий Гауптман, хотячи зобразити осьвічену женщину, що своїм духовим рівнем стоїть на однаковім ступнї з мужчиною, мусїв спровадити її з Росиї (Einsame Menschen).

Впрочім самі нїмецькі женщини часом дають своїм противникам до рук збрую проти себе. Одна писателька, з недрібним лїтературним талантом, не так давно доказувала*), що женщина, навіть обдарована всїми прикметами ума, талану, осьвіченя, уявляє з себе „пустоту, яку може наповнювати змістом лише мужчина“. Можна собі подумати, як за се признанє вхопились сторонники жіночого невільництва на взір легкомисного віденського публїциста Германа Бара, що вдає з себе шукача нової красоти**). Такий безнадійний вивід налягає на дослїдї, місцями дуже остроумнім, психольоґії найвиднїйших женщин остатнїх часів, між якими, до річи сказати, не виявляє ся нї одної Нїмки. Перед нами проходять характеристики: Софії Ковалевської, італїйської драматичної акторки Елєонори Дузе, звісної шведської писательки Едґрен Лєфлер, незвичайної руської дївчини Марії Башкірцевої, що згинула так рано для малярської штуки, і деяких иньших. Житєписи сих талановитих женщин при иньшім осьвітленю могли би дати підставу до зовсїм иньших висновків. Зовсїм справедливо, що лїпші з них усе своє житє були глубоко нещасливі,

*) Laura Marholm, Das Buch der Frauen, Paris, Leipzig, München 1895.

**) Herm Bahr, „Renaissance, Berlin 1897., стор. 94—100.

Generated on 2015-07-14 17:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469458
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

все знаходились у боротьбі самі з собою і не завше задовольняли ся великими результатами своєї діяльности. Навряд однакож правдиво бачити причину всего того в тім, що вони не позволяли собі підлягти „жіночому інстинктови“, віддати себе на власність мужови і родині. Причину їх нещасть конечно шукати в тих умовах, що і в стільких визначних мужчин викликують почутє моральної самоти і часто тяжке розчарованє в житю. Повне людське істнованє, може бути, залежить дійсно опріч богато дечого иньшого і від родинного союза в такій чи иньшій формі, але ся умова в однаковій мірі істнує для мужчин, як і для женщин. І в усякім разї не ідеї жіночої еманципациї винуваті в тім, що С. Ковалевська або М. Башкірцева не могли найти гідного товариша житя, хоча найщирійше стреміли до сего. Та без сумнїву їх не задовільнив би банальний буржуазний шлюб, у котрім їх індивідуальність, ум, талан і покликанє були би немилосердно принесені в жертву родинним понятям на задимленім вівтарі кухонної плити. А хиба німецька писателька, що так щиро спочуває нещастю своїх героїнь, могла би і захотїла би показати їм иньшу форму родинних відносин, що відсувала би конечність сих людських жертвоприношень?

Ібзен висловлює гадку, що найважнїйшою задачею нашого часу повинно бути „революционїзованє людського духа“. Сей оклик, розуміє ся, далеко не новий: починаючи від епохи „бурі і натиску“ (Sturm und Drang), все, що здобуто в Европі в сфері поліпшеня суспільних форм, утворено сею плодючою силою. Та в тій области, про котру у нас вище була бесїда, ту силу чекає ще майже непорушане поле діяльности. Та поки самі німецькі женщини не зрозуміють свого пониженя і неволї і не здобудуть собі признаня своїх людських прав, доти ніякі найсьмілїйші і радикальні реформатори не дадуть їм нічогісїнько. Річ тут не лише в тім, щоб здобути юридичну рівність, але може ще більше в реформі утертих поглядів, що кермують дрібними поступками щоденного житя.

Е. Деген.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-14 17:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469458
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google